

Andrzej Kiciński, *Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce po Soborze Watykańskim II*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, ss. 472, ISBN 978-83-7363-641-5.

Benedykt XVI w *Oreǳiu na Światowy Dzień Chorego* (2006) zwraca uwagę światowej opinii publicznej na problemy związane z dolegliwościami umysłowymi, które dotyczą już jedną piątą ludzkości i stanowią prawdziwe wyzwanie dla społeczeństwa naszych czasów. Papież zachęca do wysiłku wszystkich, którzy zajmują się tą problematyką, aby osoby z dolegliwościami umysłowymi miały szeroki dostęp do niezbędnego leczenia i edukacji. Zapewnia również wszystkie osoby chore, że Kościół, szczególnie za pośrednictwem kapelanów, przychodzi im z pomocą, zdaje sobie bowiem sprawę, że jest powołany do wyrażania miłości i troski Chrystusa wobec tych, którzy cierpią, i tych, którzy się nimi opiekują. W ten papieski apel wpisuje się rozprawa habilitacyjna ks. Andrzeja Kicińskiego, którą wieńczy on swój dotychczasowy dorobek naukowo-badawczy.

Ks. Kiciński (ur. 1965) doktoryzował się na Papieskim Uniwersytecie Salezjańskim w Rzymie (1998). Ta szacowna uczelnia uhonorowała go medalem św. Jana Bosko. Od października 2001 roku związany jest z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim w Lublinie, ale współpracuje też z Papieskim Wydziałem Teologicznym w Warszawie (Instytut Teologiczny i Seminarium Duchowne w Siedlcach) oraz z Akademią Wychowania Fizycznego w Warszawie. Posiada znaczny dorobek naukowy, jest autorem i współautorem 5 pozycji książkowych, ponad 40 artykułów naukowych i wielu artykułów popularnonaukowych. Na szczególne uznanie zasługuje redakcja naukowa pracy zbiorowej, która przybliży problem tożsamości współczesnej katechetyki (por. *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 2007) oraz polsko-niemieckich podręczników katechetycznych (por. *Spotkanie z Jezusem. Begegnung mit Jesus. Katechizm polsko-niemiecki do I Komunii świętej. Vorbereitung zur I Heiligen Kommunion in der polnischen und deutschen Sprache* oraz *Spotkanie z Jezusem. Begegnung mit Jesus. Podręcznik metodyczny dla katechetów i rodziców*, Katowice 2006). Trzeba dodać, że wysoka ocena tych podręczników, zarówno przez specjalistów niemieckich, jak i polskich, zaowocowała dalszą współpracą i zleceniem opracowania *Katechizmu polsko-niemieckiego do bierzmowania*.

Zainteresowania ks. Kicińskiego katechezą specjalną znane są w środowisku pastoralistów i katechetów nie tylko dzięki jego publikacjom, ale również dzięki licznym wystąpieniom wygłoszonym w różnych ośrodkach i w różnych gremiach (m.in. w Lublinie, Bydgoszczy, Kielcach, Zakopanem, Warszawie).

Problem katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną doczekał się w niniejszej pracy kompleksowego i syntetycznego omówienia. Zadanie, jakie autor postawił przed sobą, implikuje kilka problemów szczegółowych, które sam ujął w formie pytań:

Czym jest katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną, jakie są jej podstawy teologiczne i jakie możliwości rozwoju? Inspiracją do rozwiązania tak postawionego problemu jest metoda: *widzieć, oceniać, działać* – *widzieć* troskę Kościoła o katechezę osób z niepełnosprawnością intelektualną; *oceniać*, jak jest ona realizowana przez podstawowe środowiska: rodzinę, parafię, szkołę; *działać* w celu wprowadzenia osób niepełnosprawnych intelektualnie – niezależnie od ich ograniczeń – w pełnię życia chrześcijańskiego (s. 30–31).

Bazę źródłową rozprawy stanowią: Pismo Święte, dokumenty Kościoła powszechnego i Kościołów partykularnych, dokumenty państwowe dotyczące osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz inne materiały, a przede wszystkim katechizmy, programy i pomoce katechetyczne dla tej grupy katechizowanych (s. 427–436). Obszerna jest też literatura przedmiotowa, którą autor słusznie dzieli na literaturę z zakresu katechezy i duszpasterstwa osób z niepełnosprawnością intelektualną (s. 437–444) oraz literaturę z zakresu psychologii i pedagogiki osób z niepełnosprawnością intelektualną (s. 444–446). Dodatkowo wyróżnia literaturę pomocniczą, słowniki, leksykony i materiały pochodzące ze stron internetowych (s. 447–451). Układ bibliograficzny jest wyjątkowo przejrzysty i czytelny. W sumie jest to 25 stron zwartego tekstu.

Praca ma charakter wybitnie interdyscyplinarny, stąd wymagała użycia różnych metod, których „wzajemne relacje i zastosowania muszą być – zdaniem autora – ściśle określone. Badania interdyscyplinarne charakteryzują się bowiem wspólnym celem i różnymi metodami” (s. 31). Ks. Andrzej Kiciński z łatwością posługuje się pojęciami z psychologii, socjologii, pedagogiki specjalnej i oczywiście teologii. Korzysta też z wyników badań empirycznych, które dobitnie wzbogacają jego naukowy dyskurs (zob. s. 112 n., 118, 121, 125).

Dzieło liczy 472 stron. Autor dzieli swoją dysertację na trzy porównywalne objętościowo rozdziały, które otwiera wstęp, a zamyka zakończenie. Całość poprzedza spis treści w języku polskim i angielskim oraz wykaz skrótów. Kończy zaś zbiór aneksów, bibliografia, spis tabel i rysunków, indeks osób oraz streszczenie w języku angielskim.

Wstęp (s. 21–32), omawia problem oraz powody, dla których zostaje podjęty, cele, jakie autor pragnie osiągnąć, bazę źródłową i pomocniczą literaturę. Autor rozpoczyna od wyłożenia racji teologicznej troski Chrystusa i Kościoła o tych, którzy są niepełnosprawni fizycznie czy intelektualnie lub mają inne ograniczenia.

W ostatnich latach rozwinęła się świadomość eklezjalna i społeczna oraz dokonał się niewątpliwy postęp w pedagogice specjalnej, co sprawiło, że rodzina i inne miejsca formacyjne mogą dać niepełnosprawnym odpowiednią katechezę, do której mają oni prawo jako ochrzczeni, czyli powołani do zbawienia (s. 21).

Możliwości te dotyczą wszystkich czterech stopni niepełnosprawności intelektualnej. Współczesne dokumenty Kościoła podkreślają, że trzeba ofiarować osobom niepełnosprawnym odpowiednią katechezę w rodzinie, szkole i parafii (por. PDK 109), wyrazem szczególnej troski jest zapewnienie życia sakramentalnego wszystkim oso-

bom niepełnosprawnym. Posynodalna adhortacja apostolska *Sacramentum caritatis* podkreśla również potrzebę zapewnienia im dostępu do Komunii eucharystycznej, stąd stwierdza: „otrzymują oni Eucharystię w wierze, również w wierze ich rodziny lub wspólnoty, która im towarzyszy” (nr 58; por. 191–197). Jest to istotne novum interpretacyjne w odniesieniu do obowiązujących przepisów prawnych (por. KPK kan. 913 § 2). Pozostaje tajemnicą wewnętrzną dyspozycyjność osób z niepełnosprawnością intelektualną, stąd wiara rodziny czy opiekunów tych osób odgrywa istotną rolę w podjęciu decyzji, czy dana osoba może otrzymać Eucharystię, zresztą podobnie jak pozostałe sakramenty inicjacji chrześcijańskiej.

W rozdziale pierwszym (s. 33–130) autor zupełnie słusznie przedstawia najpierw podstawy teologiczne katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną. Samo Magisterium Kościoła zobowiązuje ponadto do uwzględnienia w tego typu katechezie dorobku innych nauk. To kryterium wymaga od katechetów odpowiedniej kompetencji i kreatywności. Lektura tego rozdziału przekonuje, że autor posiada dobrą, źródłowo udokumentowaną wiedzę nie tylko na temat podstaw teologicznych katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną, ale również specjalistyczną wiedzę psychopedagogiczną umożliwiającą fachową charakterystykę osób z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym i głębokim.

W drugim rozdziale (s. 133–271) autor poddał analizie środowiska katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną. Chociaż według posoborowego nauczania za katechezę jest odpowiedzialna cała wspólnota chrześcijańska, a nie tylko pojedyncze środowisko katechetyczne, to autor tradycyjnie wyróżnił trzy miejsca wzajemnego oddziaływania, komunikacji i wspólnoty: rodzinę, parafię i szkołę specjalną. Precyzyjnie omówił rozwój katechezy specjalnej w tych środowiskach, zaznaczając zarazem, że „w obecnej sytuacji katechezy w Polsce współpraca tych środowisk jest w fazie tworzenia” (s. 134). Przy tej okazji poddane zostały analizie wszystkie programy i pomoce katechetyczne, które były i są używane w katechezie parafialnej i szkolnej w Polsce po Soborze Watykańskim II.

Szczegółne zainteresowanie budzi rozdział trzeci (s. 275–375), omawiający dydaktykę katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną. Autor konsekwentnie, zgodnie z założeniami dydaktyki, ukazał najpierw sylwetkę katechety osób specjalnej troski, jego przygotowanie, osobowość i kwalifikacje. Następnie przedstawione zostały zasady wychowania i nauczania dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną, metody nauczania i wspomagania rozwoju religijnego oraz odpowiednie środki dydaktyczne. Wskazano również błędne tendencje w katechezie tych osób oraz przedstawiono własne przykłady stosowania tradycyjnych i nowych metod katechezy.

Na uznanie zasługuje umiejętne posługiwanie się przez autora metodami (analizy i interpretacji, analogii i syntezy porównawczej), koniecznymi do zrealizowania wytyczonych sobie zadań.

W kilkunastu stronach zakończeniu (s. 379–391) ks. Kiciński zawarł świetną syntezę swej rozprawy. Istotne są w niej teologiczne aspekty katechezy osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz perspektywiczne kierunki badań tej

stosunkowo młodej dziedziny teologicznej, która „ciągle się rozwija i pozostaje ważnym zagadnieniem w działalności pastoralnej w naszym kraju” (s. 390).

Rozprawa ks. Kicińskiego legitymuje się metodologiczną poprawnością. Już w tytule jednoznacznie sformułowano problem badawczy. W związku z problemem badawczym cenne są zamieszczone w tekście uściślenia dotyczące rozumienia zastosowanych pojęć „katecheza” (s. 22 n.), „uczestnik [katechezy]”, a w tym znaczeniu raczej należałoby mówić o katechezie „z” (niepełnosprawnymi) niż katechezie „dla” (s. 24). Ponadto zgodnie z dorobkiem współczesnej nauki w pracy używa się powszechnie uznawanego terminu „niepełnosprawność intelektualna” (s. 24; 98 n.) oraz czterostopniowej klasyfikacji zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowań: lekkie, umiarkowane, znaczne i głębokie (s. 102). Nie używa się też archaicznego terminu „upośledzenie umysłowe” czy anachronicznego terminu „oligofrenia”, które nie występują już w literaturze światowej.

Treść rozprawy potwierdza również wstępne założenie, że „temat pracy nie został zawężony do jednej z tych grup uczestników katechezy, lecz określa podstawę teologiczną posługi słowa Bożego każdej osobie z niepełnosprawnością intelektualną, koncentrując się nie na jej brakach, lecz na możliwościach we wzroście w świętości” (s. 24).

Konstrukcja pracy, jak to wynika z przedstawionej szerzej we wstępie struktury rozprawy, jest logiczna i spójna. Rozłożenie tematów poszczególnych rozdziałów jest dość oczywiste, gdyż uwarunkowane źródłami i zastosowaną metodą. Wszystkie rozdziały pracy respektują w pełni zasadę dysjunkcji, i to zarówno w kompozycyjnej całości, jak i w zakresie immanentnym. Każdy rozdział jest należycie zaplanowany i posiada swoją małą „architekturę”, tj. wprowadzenie ogólne, analityczny ciąg oraz próbę oceny i wnioski. Potwierdza to metodologiczną systematyczność i konsekwencję zachowaną w całości omawianej pracy.

Recenzent musi przyznać, że tok wywodów podany jest w bardzo jasnym, rzeczowym, komunikatywnym i teologicznie precyzyjnym języku. Czytanie tekstu nie nuży, przeciwnie – towarzyszy mu satysfakcja i aprobata wielu rozumowań i trafnych uwag krytycznych autora. Nietrudno też dostrzec, że twierdzenia i wnioski zawsze uwiarygodnione są rzetelnym cytowaniem źródeł i pomocniczych opracowań, które dowodzą erudycji autora. Ponadto różnorodność tematyczna analizowanych wypowiedzi, związki problematyki psychopedagogicznej z innymi dziedzinami wiedzy, a także sama wielość poszczególnych wątków katechetycznych wymagały dogłębnej i szerokiej wiedzy teologicznej, pedagogicznej, a nawet ściśle medycznej.

Staranny język i styl są szczególnym walorem omawianej pracy. Podobnie bardzo wysoką ocenę należy przyznać wydawcy za opracowanie redakcyjne, graficzne i estetyczne niniejszej rozprawy.

Studium ks. dra Kicińskiego oparte jest na bogatej literaturze. W należyтым stopniu wykorzystuje materiał źródłowy, a pozostałe pozycje sprzyjają prowadzeniu dogłębnych analiz. Wprawdzie rozprawa dotyczy posoborowej katechezy w Polsce, ale autor we właściwym stopniu korzystał również z dokumentów Kościołów

partykularnych w innych krajach oraz z obcojęzycznej literatury przedmiotu. Zestaw przypisów załącznikowych dokumentujących oraz komentujących sporządzono starannie i poprawnie, chociaż niektórych pozycji autora zabrakło w zestawie bibliograficznym (np. s. 189, 292, 293, 301, 303), a inne umieszczono w spisie bibliograficznym, nie uwzględniając ich w tekście (por. s. 439).

Nie można pominąć pracowitości autora widocznej w rozprawie i dokładności w stosowaniu zapisów bibliograficznych. Drobne potknięcia w tym zakresie są nie do uniknięcia w tak obszernej pracy. Choćby to, że w wykazie skrótów znalazły się powszechnie znane skróty dokumentów soborowych (por. KK, KO [oraz DV – dublet], KDK, KL), a zarazem zaznaczono, że będzie się korzystać z nowego polskiego tłumaczenia tych dokumentów „łącznie z przyjętymi tam skrótami”.

Konsekwentna realizacja założeń formalnych zaowocowała istotnymi i śmiałymi wnioskami oraz postulatami badawczymi. Analizy przeprowadzone w rozdziale I pozwoliły autorowi na jednoznaczne stwierdzenia, że obecne posoborowe przystosowanie katechezy do adresata (uczestnika procesu katechetycznego) należy rozumieć jako macierzyńską troskę Kościoła o każdą osobę, także z różnymi zaburzeniami psychicznymi i zaburzeniami zachowania. W katechezie specjalnej utrwała się proces uwzględniania psychopedagogicznej charakterystyki osób z niepełnosprawnością intelektualną, który pozwala przygotować odpowiednią katechezę i odpowiednie materiały praktyczne. Uwzględnia ona terminologię respektującą zarówno standardy pedagogiki specjalnej, jak i wytyczne Kościołów partykularnych. Analiza dokumentów Kościoła polskiego pod tym kątem nie wykazuje takiej ewolucji, jaką można dostrzec w dokumentach innych Kościołów partykularnych (por. dokumenty II Polskiego Synodu Plenarnego, gdzie używa się jeszcze starej i niedokładnej terminologii: „niepełnosprawni psychicznie” czy „oligofrenicy o różnym stopniu niedorozwoju umysłowego”; podobnie przedstawia się ta kwestia w niektórych dokumentach synodów diecezjalnych). Nasuwa się pytanie: jaka jest znajomość obowiązującej dziś terminologii wśród katechetów w szkołach powszechnych oraz dlaczego autor jednoznacznie nie akceptuje terminu „oligokatecheza”, chociaż istniało nawet polskie czasopismo specjalistyczne o takiej nazwie?

Ks. Andrzej Kiciński na podstawie dostępnych badań empirycznych i dorobku pedagogów oraz katechetyków ukazał blaski i cienie posługi katechetycznej w rodzinie, parafii i szkole, ale to nie wyczerpuje listy środowisk katechetycznych. Dyrektorium katechetyczne wyraźnie mówi też o stowarzyszeniach, ruchach i grupach wiernych oraz tzw. wspólnotach podstawowych jako o miejscach i drogach katechezy (DOK 261–264). Autor wspomniana w swojej pracy wspólnotę „Wiara i Światło” (s. 141; 158), ale można też wskazać inne stowarzyszenia i ruchy w Polsce podejmujące posługę w ramach katechezy specjalnej. Chyba warto przy tej okazji zapytać o pewne pomoce katechetyczne przetłumaczone na język polski. Chodzi mianowicie o dwie książki Jeana Vanier: *Idę z Jezusem* (Warszawa 1989) i *Spotykam Jezusa – mówi mi: „Kocham cię”* (Kraków 2003). Notabene brak niektórych publikacji tego autora w spisie bibliograficznym.

W trzecim rozdziale ks. Kiciński wskazał niektóre błędne tendencje w katechezie osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz przedstawił własne przykłady stosowania tradycyjnych i nowych metod katechezy. Rzeczywiście odpowiednio dobrane środki dydaktyczne mają nie tylko ułatwiać pracę, ale także prowadzić do autentycznego dialogu z osobami bez względu na ich stopień niepełnosprawności intelektualnej. Trzeba jednak zaznaczyć, że w przypadku paragrafów dotyczących metod i środków dydaktycznych autor zbyt obficie korzysta z opublikowanych już wcześniej materiałów (por. dwa wspomniane wyżej artykuły (s. 327–375)). Trzeba jednak podkreślić wartość pomocy opracowanych przez fundację SYNAPSIS oraz środki dydaktyczne opracowane przez samego autora. W dobie powszechnej dominacji obrazów i symboli graficznych (zob. system Windows) warto wykorzystywać proponowane w pracy kolorowe piktogramy również w katechezie szkolnej.

Nie ulega wątpliwości, że jeśli chodzi o zakres podejmowanej problematyki i głębie analiz, studium ks. Kicińskiego jest nie tylko pionierskie, ale i podręcznikowe (fundamentalne). Każdy, kto będzie od tej pory zajmował się katechetyką osób specjalnej troski – tak od strony teoretycznej czy praktycznej – musi do niej zajrzeć. Omawiana praca odważnie podejmuje bowiem również próbę ukazania możliwości i kierunków dalszego rozwoju katechetyki i pedagogiki specjalnej. W ocenie rozwoju tej dziedziny katechetycznej autor daleki jest od rysowania futurystycznych „perspektyw”, ogranicza się do możliwych „kierunków dalszych badań” (s. 390). Formułuje szereg ważnych postulatów (s. 379–391), które także skłaniają do wysokiej oceny całości omawianej dysertacji.

Autor kończy swoją pracę ważnym postulatem pastoralnym skierowanym do wszystkich nauczycieli, duszpasterzy i wychowawców (duchownych i świeckich):

Współczesna katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce musi skupić się na próbie zintegrowania swoich oddziaływań ze szkołą, wspólnotą parafialną i – przede wszystkim z rodziną. Trzeba jednak podkreślić, że „zintegrowana” nie oznacza „umieszczona wewnątrz” np. szkoły, lecz połączona siecią wzajemnych relacji odzwierciedlających miłość, która pozwala rozpoznawać uczniów Jezusa. Bóg nie jest abstrakcją, ale Żyjącym, z którym nawiązujemy relacje. W tych relacjach nasza umiejętność rozumowania jest względna. Osoba z niepełnosprawnością intelektualną nie może być postrzegana jako nierozumna i pozbawiona wszelkich zdolności abstrakcji. Trzeba docenić jej możliwości w takiej mierze, w jakiej je ona posiada. Jest to ewangeliczna służba niepełnosprawnym, aby nie ztratili swoich talentów, lecz je pomnożyli, każdy człowiek bowiem, także niepełnosprawny intelektualnie, otrzymał je od Boga (s. 391).

Jedyny Nauczyciel Jezus Chrystus wyraźnie utożsamiał się z *osobami potrzebującymi szczególnej pomocy i troski* (por. Mt 25,31-46), a z posługi wobec takich braci i siostr będzie rozliczał wszystkich swoich wyznawców, zwłaszcza tych, którym powierzono misję katechetyczną wśród osób z niepełnosprawnością intelektualną.